

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שצ, פרשת בלק, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

שייך למישהו אחר, על פי תורה הלוקח חייב להחזיר את החפץ לבעליו, ומעיקר הדין לא היו הבעלים צריכים לשלם ללוקח כלום, אם עוד לא התיאשו הבעלים, שהרי קנה חפץ שאינו של המוכר. אבל חז"ל תיקנו תקנה גדולה, שהבעלים אינם יכולים להוציא את המקח מיד הקונה אלא אם ישלמו לקונה תמורת ששילם, מפני תקנת השוק, שאם נוציא מיד הלוקח את החפץ הגנוב ללא תמורה, לא ימצאו קונים בשוק, מחשש, שהמוכר מוכר חפץ גנוב.

דו"ל המחבר (חושן משפט שנו, ב) "הגונב ומכר ולא נתייאשו הבעלים, ואחרי כן הוכר הגנוב, ובאו עדים שזה החפץ שמכר פלוני הוא גנוב בפנינו, חוזר החפץ לבעלים, והבעלים נותנים ללוקח דמים שנתן לגנוב, מפני תקנת השוק, והבעלים חוזרים ועושים דין עם הגנוב" ע"כ. וכתב הסמ"ע (שם, ס"ק ה) "מפני תקנת השוק. פירוש, מפני שקנאו בפרהסיא בשוק, ואם לא יחזירו לו דמים, נמצא שלא יקנה אדם מחבירו דבר, מחשש שמא גנוב הוא, ויוציאו מידו בלא דמים" עכ"ל.

העולה מזה: הקונה חפץ, והתברר בעדים שהחפץ גנוב, ועוד לא התיאשו הבעלים, מהתורה חייב להחזירו לבעליו ללא תמורה, ותיקנו חכמים שהבעלים ישלמו ללוקח את תמורה ששילם.

האם תיקנו תקנת השוק כשהחפץ בבית בעלים

וכדי לברר נידון דין יש להקדים בירור כמה ענינים. בתחילה נבאר, מה הדין באופן שהחפץ הגנוב שנקנה לא מוחזק ביד הלוקח אלא הוא ביד הבעלים, ועשה הלוקח קנין בו, האם יכול הלוקח לתבוע מהבעלים תשלום שווי החפץ מפני תקנת השוק, וכבר עמד בזה אדונינו הש"ך.

דו"ל הש"ך (חושן משפט סימן שנו, ס"ק ד) וז"ל "מפני תקנת השוק. עיין מה שכתבתי לעיל סימן קכו בשם תשובת ר"מ אלשיך, ותלמוד לכאן, שאם בא הדבר הגנוב אחר שנמכר, לבעלים, אין צריך לשלם ללוקח מעותיו, אף שידוע שקנהו מתחלה, דלא שייך ביה תקנת השוק, כיון שהוא עתה ביד בעלים הראשונים. ואף ששם חלקתי עליו, מכל מקום כאן מודינא" עכ"ל הש"ך.

ופשטות דבריו משמע, שרק אם באים הבעלים להוציא את המקח מיד הלוקח צריכים לשלם ללוקח את התמורה ששילם, אבל אם הבעלים תפסו את המקח מיד הלוקח, ובא הלוקח להוציא מיד הבעלים, אין צריכים לשלם תמורתו. אבל הוא תמוה מאוד, שכיון שחכמינו ז"ל

גנב שיק וקנה בו סחורה, האם בעליו חייבים לשלם למוכר שווי השיק מתקנת השוק

ובו יבואר: א. קנה חפץ גנוב, ותבעו הבעלים, האם חייבים הבעלים לשלם ללוקח מה ששילם. ב. קנה חפץ גנוב, ותפסו הבעלים ממנו, האם חייבים לשלם ללוקח תמורתו. ג. קנה בסודר חפץ גנוב שביד הבעלים, האם הבעלים חייבים לשלם ללוקח. ג. קיבל שיק תמורת סחורה מיד שניה, והתברר שהשיק נגנב מאחד שקיבלו מהבעלים. ד. גנב שיק חתום מבעליו, ומכרו לאחד, האם הלוקח מוציא מיד הבעלים תמורתו, והאם לבעלים מותר לבטלו. ה. האם דין שיק בזמנינו, כהוראה לבנק או כממון ממש.

הנידון

"יש לי חנות לכלי בית, קבלתי שיק על סך על אלף שקלים מלוקח. הפקדתי את השיק וחזר, בסיבת ביטול השיק. צלצלתי לבעל השיק, ואמרתי לו שעליו לשלם לי את הסכום. בעל השיק טען, שנרשם לקורס מסוים לשנה, ומנהל הקורס התנה את הרישום בתשלום שנים עשר שקלים לכל השנה מראש, ואם ירצה בתוך שלושה חודשים לצאת מהקורס, הוא יחזיר לו את כל השקלים. מיד לאחר הרישום התברר לו שנפל לאונאה גדולה. וכשביקש את השקלים נתקל בסירוב. לאחר תקופה קצרה מארגן הקורס נעלם. פניתי למשטרה ולא הצליחו לאתר אותו, ואמרו לי במשטרה שעלי לבטל את כל השקלים, וכך עשיתי. לכן הוא טוען שאינו צריך לשלם את תמורתו, כי הוא לא מסר את השיק, אלא הנוכל הזה, שהעביר אותו למישהו אחר. טענתי לו, שאין זו אשמה שלי, ועליו לשלם כל שיק שיצא מתחת ידו. והסברתי לו, שאם היה השיק למוטב בלבד, ניהא. אבל כיון שנתן שיק סחיר, הרי שקיבל על עצמו לשלם לכל המוציאו. מי צודק בטענתו".

תשובה

להלכה בעל השיק פטור לשלם אפילו שהוא שיק סחיר. אבל למעשה צריך להתיישב בדבר. ואולי מספק ראוי להתפשר.

ביאור התשובה

תקנת השוק

בתחלה נברר מה הדין בגנב חפץ ומכרו לאחר, והתברר לקונה שהחפץ גנוב והבעלים עוד לא התיאשו ממנו. והנה כיון שהחפץ

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

והרי בממון עצמו הבעלים מוחזקים בו, והרי זה קל וחומר הוא מדינו של הש"ך על פי ביאור הנתיבות, דאם אפילו כשעשה קנין סודר לקנות חפץ שביד בעליו, כשבא להוציאו לא עשו תקנת השוק, כיון שהחפץ ביד בעלים, קל וחומר בנידון זה שמעולם לא עשה קנין במעות עצמם שביד הבעלים, ובא להוציא מהבעלים את מעותיהם, בודאי אין הבעלים צריכים לשלם ללוקח כלום.

העולה מזה: גנב מחבירו שיק חתום, וקנה בשיק זה, ולאחר זמן התברר שהשיק גנוב, ובא המוכר לתבוע מבעל השיק פרעון השיק, אין הבעלים חייבים לשלם למוכר תמורתו, כיון שאין תקנת השוק בזה, שהרי שיק הוא זכות תביעה על ממון הבעלים, והבעלים מוחזקים בממון שלהם.

האם בגונב ממרנ"י יש תקנת השוק

וכיון שדברי הפתחי חושן מבוססים על דין גניבת שטרות ממרנ"י, והם שטרות שאדם מתחייב לשלם לכל המוציא, והם ככסף שעובר מיד ליד, נבאר דין זה ואת החילוק שביניהם לשיק.

דהנה בהגהות אמרי ברוך סימן ס' פסק, שהקונה ממרנ"י, פסק האמרי ברוך שיש בהם תקנת השוק, ומי שקנה ממרנ"י והתברר שהוא גנוב, חייב בעל הממרנ"י לשלם לקונה, שהרי קנה חפץ גנוב, והביא הפתחי חושן את דבריו בחלק ה הלכות גניבה פרק ג הלכה ט, וכתב בהערה כב דהטעם הוא, שגם בממרנ"י עשו תקנת השוק, כיון שהוא שכית.

ועל זה כתב שם הפתחי חושן, ששקים בזמנינו דינם כממרנ"י, ויש לדון בהם דין תקנת השוק. אלא שכתב שכל זה הוא דוקא כשלא נגנב מבעל השיק, דהיינו שבעל השיק קיבל תמורה על השיק שנתן, אלא שהשיק נגנב מזה שקיבל את השיק מבעל השיק, והגנב מכרו לאחר, והראשון שקיבל את השיק רוצה להוציאו מיד הלוקח שקנה מהגנב, בזה אנו אומרים שיש תקנת השוק, כיון שבעל הממון של השיק רוצה לשלם למוציאו, שהרי קיבל תמורה על השיק, ולא נגנב השיק מבעל הממון, לכן אין לבעל הממון תפיסה בממון, וכל הנידון הוא רק על השיק בעצמו, בזה אמרינן ששיק הוא כמו ממרנ"י שדינו כממון ועשו בו תקנת השוק, כי הוא שכית, אבל אם נגנב שיק חתום מבעל השיק, והגיע השיק ללוקח, באופן זה בעל השיק מוחזק בממונו, ואין לומר שיצטרך לשלם ללוקח מפני תקנת השוק.

ולמד זאת בקל וחומר מדין הש"ך הנראה לעיל, ששם הלוקח קנה בקנין את החפץ הגנוב שעשה בו קנין סודר, וכיון שהבעלים מוחזקים בחפץ הגנוב לא עשו תקנת השוק, קל וחומר בקנה שיק גנוב, שבעל החשבון מוחזק במעותיו, ולא עשה קנין במעות הבעלים, בודאי לא עשו תקנת השוק, ולכן פסק שרשאי בעל החשבון לבטל את השיק.

תיקנו שהבעלים ישלמו ללוקח את התמורה ששילם, מדוע יפטרו מתשלום זה מחמת שתפסו ללוקח את המקח, סוף סוף אנשים לא ירצו לקנות מחשש שהחפץ גנוב, והבעלים יתפסו מהם, ועוד, שכיון שהתחייבו הבעלים לשלם ללוקח, איך יפקע חיוב זה.

ומחמת קושיא זו מבאר בנתיבות המשפט, דבאמת, אם בא החפץ ליד הלוקח, אפילו אם יתפסו הבעלים את החפץ, חייבים הבעלים לשלם, כיון שהתחייבו לשלם ללוקח מיד שקנה את המקח, וכונת הש"ך באופן אחר, שמעולם לא הגיע החפץ ליד הלוקח, והיינו שקנה הלוקח בקניין סודר את החפץ, שאמר הגנב ללוקח שהחפץ שלו, ובאמת החפץ היה של מישאו אחר, ונמצא ביד הבעלים, ובא הלוקח להוציא מדי הבעלים, בזה אין תקנת השוק, כי מעולם לא היה החפץ ביד הלוקח, והלוקח בא להוציאו מיד הבעלים.

והרי לך לשון קדשו של נתיבות המשפט (שנו, ביאורים ס"ק א) "מפני תקנת השוק. עיין ש"ך ס"ק ד' שאם בא דבר הנגנב אחר שנמכר להבעלים דלא שייך תקנת חכמים עיין שם. ולפי עניות דעתי נראה, שכונת הש"ך שבא החפץ לבעלים קודם שבא ליד הלוקח, דבכהאי גוונא מיירי בסימן קכ"ו, ובזה מסתברים דבריו שהבעלים יכולין לומר אני הצלתי לעצמי חפצי מהגנב, ומה לי בכך שאתה קנית בקנין סודר מהגנב, דהא אין קנין שלך נתפס, אבל כשכבר הגיע החפץ להלוקח, ונתן דמים להגנב, אף שהבעלים תפסו החפץ מהלוקח, חייבים להחזיר הדמים מפני תקנת חכמים, דודאי לא מהני תפיסה לפטור מהדמים שתיקנו חז"ל לשלם מפני תקנת השוק" עכ"ל.

העולה מזה: קנה חפץ גנוב, שלא התיאשו בעליו, ותפסו הבעלים את החפץ מיד הלוקח, חייבים הבעלים לשלם ללוקח תמורתו מפני תקנת השוק, שכבר חל עליהם חיוב תשלום. אבל אם תפסו הבעלים את החפץ הגנוב מיד הגנב, ומכרו הגנב לאחר בקנין סודר, אין הבעלים חייבים לשלם ללוקח מה ששילם, כיון שטוענים, הצלתי חפצי מהגנב, ומה בכך שקנית ממנו.

גנב שיק מבעליו וקנה בו – האם יש תקנת השוק

והנה מי שגנב מחבירו שיק חתום, וקנה בשיק זה, ולאחר זמן התברר שהשיק גנוב, ובא המוכר לתבוע מבעל השיק פרעון השיק, לכאורה באנו לדון הנ"ל של תקנת השוק, דזה שמכר חפץ בתמורה לשיק זה, הרי הוא קונה דבר גנוב, דהיינו השיק, וכשנתברר שהשיק גנוב, מעיקר הדין היה חייב להחזיר את השיק לבעליו ללא תמורה, ומדברנן יש תקנת השוק, שהבעלים ישלמו למוכר תמורתו.

אבל בפתחי חושן מוכיח שבנידון זה לא עשו תקנת השוק, כיון שלא קנה חפץ ממש, אלא קנה שטר שהוא זכות תביעה של ממון הבעלים,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

האם שיק הוא ממון או הוראה לבנק לשלם למוציא

אבל באמת יש לבעל דין לחלוק על דברי הפתחי חושן, דאינו דומה שיק לנידון הש"ך, דנידון הש"ך הוא בחפץ שאינו ביד הלוקח כלל, אלא שעשה בו הלוקח קנין סודר בלבד, ומעיקר הדין הקנין כלל לא חל, דאין אדם יכול למכור לחבירו מקח שאינו שלו, ולכן מהתורה הלוקח צריך להחזיר את המקח ולהפסיד את כספו, אלא משום תקנת השוק חז"ל חייבו את הבעלים לשלם, ובזה מחדש הש"ך, שכל זה דוקא אם החפץ ביד הלוקח, אבל אם עשה קנין סודר והמקח ביד הבעלים לא תיקנו תקנת השוק. אבל בנידון שקנה שיק, הרי השיק ממון הוא, והרי החפץ של הבעלים ביד הלוקח, ומנין ללמוד דין מקח משיק, ואף על פי שהממון של השיק ביד הבעלים, אבל השיק עצמו ממון הוא, והוא ביד הלוקח, שכיון שלא כתב למוטב בלבד, הרי התחייב בעל השיק לשלם לכל המוציא, והרי על פי חוק המדינה יכול הלוקח לתבוע את בעל השיק לשלם לו את שווי של השיק, כי ממון הבעלים בידו, ומה ענין נידון הש"ך לזה, והרי יש לחלק ולומר, שכיון שמחזיק שוה כסף בידו, ועל פי חוק המדינה יכול לתבוע, הרי הוא כחפץ הבעלים ביד הלוקח, דחייבים לשלם.

וגם מסבירא יש לחלק בזה, דהנה כל דין תקנת השוק חידוש הוא, ואין לך אלא חידושו בלבד, לכן דוקא באופן שהלוקח מוחזק בחפץ, תיקנו שישלמו הבעלים ללוקח, ואין ללמוד תקנת השוק מזה על אופן שהבעלים מוחזקים בחפץ והלוקח עשה קנין סודר, שזה כמעט אינו שכיח לשלם ולא לקבל את החפץ, אבל בשיק שהוא דבר שכיח מאוד, כמו שכתב בפתחי חושן, מהיכי תיתי לחלק בין נגנב מיד שניה לנגנב מיד הבעלים.

אבל מכל מקום, הלכה למעשה נראים דברי הפתחי חושן בזמנינו. דבסימן שפג ביארנו באריכות, דהיום בזמנינו אין לשקים דין ממון ממש, וזה סיכום הדברים שכתבנו שם:

"אף על פי שנתבאר שבשטר ממרנ"י נחשב המחזיק בו כתפוס בחיוב של החייב, ובספיקא דדינא נחשב תפוס, מכל מקום בהמחאה, אין המחזיק בו נחשב תפוס בממון חבירו, כיון שעל פי חוק המדינה יכול אדם לבטל המחאה, ולהתגונן בערכאות על סיבת ביטולה, ופעמים רבות בערכאות מקבלים את ביטול ההמחאה, אם כן בודאי אין זה תפוס בממון חבירו. וכל זה השתנה בזמן האחרון, אבל בעבר היו מחמירים מאוד בביטול המחאה, ויתכן שבזמן הזה, מחאה אינה התחייבות אלא רק הוראה לבנק לשלם" ע"כ.

לכן לאור זה, אם נגב מיד הבעלים שיק, כיון שאין זה אלא הוראה לבנק לשלם למוציאו ואינה כממון ממש, לפיכך הוי כמו דין הש"ך,

וז"ל הפתחי חושן (שם), מה שכתב על דברי האמרי ברוך שעשו תקנת השוק בממרנ"י: "ונראה דהוא הדין בשיקים בזמננו, אלא דנראה, דהיינו דוקא כשגנבו מיד שניה, ואז צריך להחזיר השיק ליד הנגנב, וזה יתן לו מה ששילם, או אם מכר סחורה לגנב תמורת השיק (לאפוקי אם קיבלו לפרעון חוב דהוי כפרע בהיקפו) צריך הנגנב לשלם לו דמי הסחורה, (אבל נראה שאינו יכול לפדות השיק, שהרי אין לו תביעה נגד בעל השיק כלום, והשיק עצמו רכוש הנגנב הוא). אבל הגונב שיק מבעל החשבון עצמו, ומכרו או קנה בו סחורה, יש לדרון בזה, דאף על פי שלכאורה נראה שגם בזה יש תקנת השוק וצריך בעל החשבון להחזיר לו מה ששילם, לאחר העיון נראה דלא כן". "שהרי בעל החשבון עדיין מוחזק בדמי השיק המופקדים בחשבוננו, וגרע ממה שכתב הש"ך בשם מהר"ם אלשיך (עיין הערה טו) דהתם, על כל פנים עשה קנין סודר וקנה גוף החפץ, ואילו בנדון דידן לא קנה גוף המעות כלל, וממילא לא שייך בזה תקנת השוק, והרי זה כמכר לו זכות לגבות, ואף על פי שבממרנ"י יש תקנת השוק, כבר כתבתי דהיינו למי שקיבלו מן החותם ודינו כשוה כסף. ועל כן נראה דרשאי בעל השיק לבטלו, ואף אם לא ביטלו אסור לקונה לפדותו" עכ"ל.

הנה מבואר, דבממרנ"י יש תקנת השוק דוקא כשקבלו מבעל הממון, ולאחר מכן נגנב ממנו, אבל כשנגנב מבעל הממרנ"י, אין לחייב את הבעלים לשלם, כי הם מוחזקים בממונם, כי הנידון הוא על הממון שביד הבעלים, מה שאין כן כשהבעלים באמת חתמו וקיבלו תמורה הנידון הוא על הממרנ"י בעצמו. כמו כן הוא הדין בשיקים, שאם נגנב שקים מבעל הבית, וקנה אחר בשיק זה, אין הבעלים חייבים לשלם כי הם מוחזקים בממונם, אבל אם לא נגנב מיד הבעלים, אלא מהקונה שקנה את השיק מהבעלים בתמורה למקח, אז צריך הקונה שבא להוציא מיד אחר - לשלם תמורה משום תקנת השוק.

העולה: בממרנ"י יש תקנת השוק דוקא כשקבלו מבעל הממון, ולאחר מכן נגנב ממנו, אבל כשנגנב מבעל הממרנ"י, אין לחייב את הבעלים לשלם, כי הם מוחזקים בממונם, כי הנידון הוא על הממון שביד הבעלים, מה שאין כן כשהבעלים באמת חתמו וקיבלו תמורה הנידון הוא על הממרנ"י בעצמו. כמו כן הוא הדין בשיקים, שאם נגנב שקים מבעל הבית, וקנה אחר בשיק זה, אין הבעלים חייבים לשלם, אבל אם לא נגב מיד הבעלים אלא מהקונה, אז צריך הקונה שבא להוציא מיד אחר - לשלם תמורה משום תקנת השוק.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

למוכר תמורתו, כיון שאין תקנת השוק בזה, שהרי שיק הוא זכות תביעה על ממון הבעלים, והבעלים מוחזקים בממון שלהם.

ד. בממרנ"י יש תקנת השוק דוקא כשקבלו מבעל הממון, ולאחר מכן נגנב ממנו, אבל כשנגנב מבעל הממרנ"י, אין לחייב את הבעלים לשלם, כי הם מוחזקים בממון, כי הנידון הוא על הממון שביד הבעלים, מה שאין כן כשהבעלים באמת חתמו וקיבלו תמורה הנידון הוא על הממון בעצמו. כמו כן הוא הדין בשקים, שאם נגנב שקים מבעל הבית, וקנה אחר בשיק זה, אין הבעלים חייבים לשלם, אבל אם לא נגב מיד הבעלים אלא מהקונה, אז צריך הקונה שבא להוציא מיד אחר - לשלם תמורה משום תקנת השוק.

ה. אבל יש להסתפק בזה, דאפשר לומר, ששיק שנגנב מיד הבעלים, חייבים הבעלים לשלם, כיון ששיק הוא ממש ממון, והרי הבעלים התחייבו לשלם לכל מוציאו, שהרי לא כתוב בשיק למוטב בלבד, ובחוק המדינה יכול להוציאו מבעלים, והרי זה כמקח ביד הלוקח שיש תקנת השוק. אבל מכל מקום נראה להלכה, שאין בזה היום תקנת השוק, דהיום, בקל יכול לבטל שיק ולא לשלם תמורתו גם על פי חוק המדינה אם יוכיח שלא קיבל תמורה, נמצא, שהיום אין זה ממון ממש. ולמעשה צריך להתיישב בדבר.

שאינן המקח ביד הלוקח ואין תקנת השוק. כך נראה להלכה, אבל למעשה צריך ליתיישב בדבר.

העולה מזה: אבל יש להסתפק בזה, דאפשר לומר, ששיק שנגנב מיד הבעלים, חייבים הבעלים לשלם, כיון ששיק הוא ממש ממון, והרי הבעלים התחייבו לשלם לכל מוציאו, שהרי לא כתוב בשיק למוטב בלבד, ובחוק המדינה יכול להוציאו מבעלים, והרי זה כמקח ביד הלוקח שיש תקנת השוק. אבל מכל מקום נראה להלכה, שאין בזה היום תקנת השוק, דהיום, בקל יכול לבטל שיק ולא לשלם תמורתו גם על פי חוק המדינה אם יוכיח שלא קיבל תמורה, נמצא, שהיום אין זה ממון ממש. ולמעשה צריך להתיישב בדבר.

דינים העולים:

א. הקונה חפץ, והתברר בעדים שהחפץ גנוב, ועוד לא התיאשו הבעלים, מהתורה חייב להחזירו לבעליו ללא תמורה, ותיקנו חכמים שהבעלים ישלמו ללוקח את תמורה ששילם.

ב. קנה חפץ גנוב, שלא התיאשו בעליו, ותפסו הבעלים את החפץ מיד הלוקח, חייבים הבעלים לשלם ללוקח תמורתו מפני תקנת השוק, שכבר חל עליהם חיוב תשלום. אבל אם תפסו הבעלים את החפץ הגנוב מיד הגנב, ומכרו הגנב לאחר בקנין סודר, אין הבעלים חייבים לשלם ללוקח מה ששילם, כיון שטוענים, הצלתי חפצי מהגנב, ומה בכך שקנית ממנו.

ג. גנב מחבירו שיק חתום, וקנה בשיק זה, ולאחר זמן התברר שהשיק גנוב, ובא המוכר לתבוע מבעל השיק פרעון השיק, אין הבעלים חייבים לשלם

